

ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА, УРБАНИЗАМ И ИЗГРАДЊА, КОМПЛЕМЕНТАРНИ ЗАКони И РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА

Уредници / Editors:
др Верољуб Трифуновић
мр Душан Минић
Зоран Крејовић

ISBN 978-86-84275-31-0

Удружење урбаниста Србије
Serbian Town Planners Association

ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА, УРБАНИЗАМ И ИЗГРАДЊА,
КОМПЛЕМЕНТАРНИ ЗАКони И РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА
SPATIAL PLANNING, URBANISM AND CONSTRUCTION,
COMPLEMENTARY LEGISLATION AND REINDUSTRIALIZATION

Врњачка Бања, 25 - 27. јун 2014.

УДРУЖЕЊЕ УРБАНИСТА СРБИЈЕ
SERBIAN TOWN PLANNERS ASSOCIATION

РЕПУБЛИЧКИ ГЕОДЕТСКИ ЗАВОД
REPUBLIC GEODETIC AUTHORITY

*У сарадњи са
In cooperation with*

Републичком агенцијом за просторно планирање
Republic Agency for Spatial Planning of the Republic of Serbia
and
GIZ/AMBERO/ICON

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНО-СТРУЧНИ СКУП
ЛЕТЊА ШКОЛА УРБАНИЗМА

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL SYMPOSIUM
SUMMER SCHOOL OF TOWN PLANNING

**ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА, УРБАНИЗАМ И ИЗГРАДЊА,
КОМПЛЕМЕНТАРНИ ЗАКони И
РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА**

**SPATIAL PLANNING, URBANISM AND CONSTRUCTION,
COMPLEMENTARY LEGISLATION AND
REINDUSTRIALIZATION**

25 – 27. јун 2014.

**Група аутора: ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА, УРБАНИЗАМ И ИЗГРАДЊА,
КОМПЛЕМЕНТАРНИ ЗАКОНИ И РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА**

Издавач: Удружење урбаниста Србије, Београд

За издавача: мр Душан Минић

Уредници:

др Верољуб С. Трифуновић
мр Душан Минић
Зоран Крејовић

Рецензенти:

Проф. др Весна Златановић Томашевић
Проф. др Ненад Липовац
Доц.др Светислав Г. Поповић

Научни одбор:

Председник:

Проф.др Миодраг Ралевић, Архитектонски факултет Београд

Чланови:

Др Верољуб Трифуновић, Удружење урбаниста Србије
Др Милан Пунишић, Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања
Доц.др Драгутин Радосављевић, Удружење урбаниста Србије
Зоран Крејовић, Републички геодетски завод
Мр Драган Дунчић, Републичка агенција за просторно планирање
Доц.др Светислав Г. Поповић, Архитектонски факултет Подгорица
Проф.др Ненад Липовац, Архитектонски факултет Свеучилишта у Загребу
Др Бранкица Милојевић, Грађевинско-архитектонски факултет, Бањалука
Мр Душан Минић, Удружење урбаниста Србије
Др Татјана Мрђеновић, Архитектонски факултет Београд, УУС
Мр Драган Јевтић, Министарство за просторно уређење, грађевинарство и екологију Републике Српске
Др Ратка Чолић, GIZ/AMBERO
Проф.др Весна Златановић Томашевић, Београд
Мр Миодраг Ференчак, Удружење урбаниста Србије
Др Александар Јевтић, Војвођанско удружење урбаниста
Мр Мирослав Вујатовић, ДАГИТ, Бања Лука

Организациони одбор:

Председник: мр Душан Минић, Удружење урбаниста Србије

Заменик: Зоран Јовановић, Републички геодетски завод

Чланови:

Корнелија Еветовић Цвијановић, Војвођанско удружење урбаниста
Милица Добричић, Републичка агенција за просторно планирање
Љубиша Митић, ЈП Завод за урбанизам Ниш
Светлана Јаковљевић, Удружење урбаниста Србије
Славица Ференц, Удружење урбаниста Србије
Славко Лукић, Завод за урбанизам и пројектовање Бијељина
Јасна Ловрић, Удружење урбаниста Србије
Евица Рајић, Удружење урбаниста Србије

Технички уредник: Јасна Марићевић

Дизајн корица: Јасна Марићевић

Тираж: 500 примерака

Штампа: СГР "Жиг", Београд

Година: 2014.

ISBN 978-86-84275-29-7

ИЗДАВАЧ ЗАДРЖАВА СВА ПРАВА: РЕПРОДУКЦИЈА НИЈЕ ДОЗВОЉЕНА

САДРЖАЈ

I АКТУЕЛНИ ПРОПИСИ У ПЛАНИРАЊУ ПРОСТОРА, УРБАНИЗМУ И ИЗГРАДЊИ	1
<i>Mr Миодраг Ференчак</i> ПРОМЕНЕ У ЗАКОНИМА О ПЛАНИРАЊУ И УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА И ТЕНДЕНЦИЈЕ У ПРОМЕНАМА ОРГАНИЗАЦИЈЕ И САДРЖАЈА УРБАНИЗМА У НАС	3
<i>Проф. др Миодраг Ралевић, Бранислав Антонић, Доц. мр Бисерка Митровић</i> „ВИШЕ/МАЊЕ“ ПОРОДИЧНО СТАНОВАЊЕ У СРБИЈИ: ГДЕ ЈЕ СРЕДИНА?	17
<i>Зоран Хебар</i> ОСВРТ НА ПРОМЈЕНЕ ХРВАТСКИХ ЗАКОНА О ПРОСТОРНОМ УРЕЂЕЊУ И У РАЗДОБЉУ ОД 1990. ДО 2014. ГОДИНЕ	31
<i>Бранко Беговић</i> УРБАНА КОМАСАЦИЈА И НАЦРТ НОВОГ ЗАКОНА О УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА И ИЗГРАДЊИ (НОВЕМБАР 2013.)	39
<i>Проф. др Миодраг Ралевић, Бранислав Антонић, Доц. мр Бисерка Митровић</i> ГЛОБАЛНА ОДРЖИВОСТ И СРПСКО СТАНОВАЊЕ: АНАЛИЗА ГЛАВНИХ ДОКУМЕНАТА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА У ЦИЉУ УНАПРЕЂЕЊА ЗАКОНОДАВНЕ И СТРАТЕШКЕ ОСНОВЕ СТАНОВАЊА У СРБИЈИ	47
<i>Проф. др Александар Петровић, Филип Петровић, Јелена Марић</i> УЛОГА ПРИВАТНО ЈАВНИХ ПАРТНЕРСТАВА У ПРОЦЕСУ УРБАНЕ РЕГЕНЕРАЦИЈЕ	55
<i>Др Милица Максић</i> ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АРАНЖМАНИ У ПРОЦЕСУ ПЛАНИРАЊА И ИНВЕСТИРАЊА У СРБИЈИ – КА НОВИМ МОДЕЛИМА УЗ ЕВРОПСКА ИСКУСТВА	61
<i>Предраг Михајловић, др Љилјана Стошић Михајловић, Иван Танасковић</i> ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ КАО ВАЖАН ИНСТРУМЕНТ ОДРЖИВОГ СОЦИЈАЛНОГ, ЕКОНОМСКОГ И ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА	67
<i>Доц. др Драган Ф. Коматина, МSc Ема Алихоџић Јашаровић</i> ПРОСТОРНИ КОЛАПС КАО ЕФЕКАТ ПОСТТРАНЗИЦИОНЕ УРБАНИЗАЦИЈЕ БУДВЕ – ЦРНА ГОРА	73
II КОМПЛЕМЕНТАРНИ ЗАКони	79
<i>Наталија Пилиповић</i> ПРИМЕНА ЗАКОНА О ХИПОТЕЦИ	81
<i>Митар Трбовић</i> ЛИЦЕНЦА ЗА РАД ГЕОДЕТСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ГЕОДЕТСКА ЛИЦЕНЦА	85
<i>Гордана Зорић</i> ЕФЕКТИ ДОСАДАШЊЕ ПРИМЕНЕ ЗАКОНА О ПОСЕБНИМ УСЛОВИМА ЗА УПИС ПРАВА СВОЈИНЕ НА ОБЈЕКТИМА ИЗГРАЂЕНИМ БЕЗ ГРАЂЕВИНСКЕ ДОЗВОЛЕ	91
<i>Горица Матић, Марија Рашковић, Лепосава Тишић</i> ТРАНСПАРЕНТНОСТ ТРЖИШТА НЕПОКРЕТНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	93
<i>Милена Трифуновић, Никола Мирковић</i> ТРЖИШТЕ СТАНОВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	99
<i>Mr Душан Минић, Зоран Д. Јовановић</i> КАТАСТАР НЕПОКРЕТНОСТИ У ФУНКЦИЈИ ЛЕГАЛИЗАЦИЈЕ БЕСПРАВНО ИЗГРАЂЕНИХ ОБЈЕКТА	105
<i>др Бранко Божић, Christoph Jochheim-Wirtz</i> НОВ МОДЕЛ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СИСТЕМА ВРЕДНОВАЊА НЕПОКРЕТНОСТИ ЗА СЛУЖБЕНЕ ПОТРЕБЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	113
<i>мр Душица Трпчевска-Анђелковић</i> ЛЕГИСЛАТИВА И ЊЕН УТИЦАЈ НА КОНФЛИКТЕ У КОРИШЋЕЊУ ЗЕМЉИШТА У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ	125

<i>мр Стојанка Бранковић</i> ПРОЦЕНА ВРЕДНОСТИ ГРАЂЕВИНСКОГ ЗЕМЉИШТА У ДЕТЕРМИНИСАЊУ ИНВЕСТИЦИОНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	133
<i>др Драгутин Радосављевић</i> ПОРЕЗ НА ИМОВИНУ КАО ИЗВОРНИ ПРИХОД ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ	145
<i>мр Гордана Марковић</i> РЕГУЛАТИВА И ЦРКВЕНО ГРАДИТЕЉСТВО	149
<i>Љиљана Парезановић, мр Стојанка Бранковић</i> ЗНАЧАЈ ИНТЕГРИСАЊА ПЛАНСКЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ И КАТАСТРА НЕПОКРЕТНОСТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА И УРБАНОГ РАЗВОЈА	157
<i>мр Владан Бранковић, Снежана Станковић Мијатовић</i> ПЛАНИРАЊЕ ПРОСТОРА И КОМАСАЦИЈА КАО ИНСТРУМЕНТ ЗА УРЕЂЕЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ УПРАВЉАЊЕМ ЗЕМЉИШТЕМ У ТРЖИШТНИМ УСЛОВИМА	163
<i>мр Наташа З. Крстић</i> КОМПАТИБИЛНОСТ ИЛИ КОЛИЗИЈА КАДА СУ У ПИТАЊУ ЛЕГАЛИЗАЦИЈА И РЕСТИТУЦИЈА	169
<i>Предраг Михајловић, Иван Танасковић, др Љиљана Стошић Михајловић</i> ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ У КОНТЕКСТУ ИНВЕСТИРАЊА У УРБАМУ ИНФРАСТРУКТУРУ	175
<i>др Љиљана Стошић Михајловић, Предраг Михајловић</i> ПАСИВНА КУЋА – НОВА ДИМЕНЗИЈА ЕНЕРГЕТСКЕ ОДРЖИВОСТИ, УДОБНОСТИ СТАНОВАЊА И АРХИТЕКТУРЕ	181
III РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА	189
<i>Проф. др Миодраг Ралевић, Бранислав Антонић, Доц. мр Бисерка Митровић, Асс. Сања Симеунчевић Радуловић, Асс. Ружица Божовић, мр Џемила Бегановић</i> РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА СРБИЈЕ ИЗМЕЂУ ИЛУЗИЈЕ, СТВАРНОСТИ И САВРЕМЕНИХ ТОКОВА РАЗВОЈА	191
<i>др Верољуб Трифуновић</i> ИНДУСТРИЈА КРАГУЈЕВЦА	207
<i>Јасна Ловрић</i> БАЗЕ ПОДАТАКА У УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ КАО ИНСТРУМЕНТ УБРЗАНЕ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ	215
<i>Проф. др Весна Златановић Томашевић</i> ПРОСТОРНИ ПЛАН ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ ТРАНСНАЦИОНАЛНИ ГАСОВОД „ЈУЖНИ ТОК“ КРОЗ СРБИЈУ У ЦИЉУ ПОВЕЋАЊА ТЕХНОЛОШКОГ НИВОА ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ	225
<i>Зоран Хебар</i> НЕКА ИСКУСТВА У ПЛАНИРАЊУ, ПРОЈЕКТИРАЊУ И РЕАЛИЗАЦИЈИ У СКЛОПУ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У ХРВАТскоЈ	237
<i>др Александра Ђукић, Тијана Вујичић, мр Дијана Симоновић, Невена Новаковић</i> ПРОЦЕС РЕГЕНЕРАЦИЈЕ БРАУНФИЛДА У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ: ГЕНЕЗА, СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ	249
<i>Наташа Живаљевић Луксор, Нађа Куртовић Фолић</i> МЕНАЏМЕНТ ПЛАН ЗА ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ И НАЦРТ ЗАКОНА О УРЕЂЕЊУ ПРОСТОРА И ИЗГРАДЊИ	261
<i>др Љиљана Стошић Михајловић, Предраг Михајловић</i> РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА СРБИЈЕ КАО ОСНОВ СТАБИЛНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ	273
<i>Драган Павловић</i> ПРОЈЕКАТ: ГРАНТ ДОНАЦИЈА РАЗМЕНА КАТАСТАРСКИХ ПОДАТАКА ИЗМЕЂУ БЕОГРАДА И ПРИШТИНЕ	281
<i>мр Душан Минић</i> ПОСЕБАН ПРИЛОГ – ДЕСЕТ ГОДИНА ЛЕТЊЕ ШКОЛЕ УРБАНИЗМА У СРБИЈИ	283

Проф. др Миодраг Ралевић¹
Бранислав Антонић
Доц. мр Бисерка Митровић
Асс. Сања Симеунчевић Радуловић
Асс. Ружица Божовић
Мр Џемила Бегановић

РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА СРБИЈЕ ИЗМЕЂУ ИЛУЗИЈЕ, СТВАРНОСТИ И САВРЕМЕНИХ ТОКОВА РАЗВОЈА

РЕЗИМЕ

После деценија постиндустријског раздобља са нагласком на трговину и услуге, развијене државе Запада све више уочавају потребу за променом политике привредног развоја као и процес реиндустријализације као „нову узданицу“ развоја. При томе, појам индустрије има ново, шире схватање. У складу са тим пажња се усмерава на бројне области производње и све се посматра међусекторски. Ово је посебно значајно за Србију као државу у транзицији, где некадашња индустрија није надомештена новим привредним делатностима и садржајима. Као битан чинилац у целом процесу намеће се простор, тј. потреба за поновним коришћењем постојећих, а неискоришћених индустријских капацитета. Стога се увиђа значај повезивања питања реиндустријализације и урбанистичког и регионалног планирања. Тежња рада је да се уочи ширина савременог поимања реиндустријализације и да се на основу тога покажу примери позитивне праксе из европског окружења. Све наведено има за циљ да укаже на значај реиндустријализације из угла урбанистичког и регионалног планирања по будући развој Србије.

ABSTRACT:

After decades of post-industrial era with the emphasis on trade and services, developed countries of the West are more and more noticing the need for changes in the policies of economic development as well as reindustrialization process as “new backbone” of development. Thereby, the term of industry has a new, wide understanding. In accordance to this the attention is directed to various fields of production and everything is seen multysectorally. This is especially important for Serbia as a country in transition, where former industry hasn't been compensated by new economic activities and facilities. Significant factor in whole process is also space, i.e. the need of the reuse of existing but unused industrial capacities. Therefore, the importance of the connection between reindustrialization and urban and regional planning is realized. This paper aspires to identify the width of contemporary understanding of reindustrialization issue and present the cases of best practice from European context based on it. All mentioned information aim to indicate the significance of reindustrialization from the view of urban and regional planning on future development of Serbia.

1. УВОД
2. ПРОБЛЕМИ И ОГРАНИЧЕЊА РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ
3. КАПАЦИТЕТИ ИНДУСТРИЈЕ У СРБИЈИ
4. СКАЛА ПОЈМА ИНДУСТРИЈА
5. ЗНАЧАЈ ПРИМЕРА ДОБРЕ ПРАКСЕ: ЕВРОПА
- 5.1. Емшер парк, Рурска област, Немачка
6. СМЕРНИЦЕ - ПРИМЕНА КОНЦЕПТА ОСТВАРЉИВЕ ВИЗИЈЕ ЗА РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈУ
- 6.1. Примери урађени по концепту остварљиве визије
7. ЛИТЕРАТУРА

1. УВОД

Србија је тренутно пример источноевропске, **постсоцијалистичке државе у транзицији**. Све ове државе су више деценија своју привреду заснивале на индустријској производњи. Данас, у време постсоцијалистичке транзиције, овај део Европе је изгубио највећи део своје индустријске основе, који је био застарео и неповезан са тржишним условима. Упоредо са тим, током више од две деценије

¹Др Миодраг Ралевић, дипл.инг.арх., редовни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду
Бранислав Антонић, дипл.инг.арх., истраживач-приправник Архитектонског факултета Универзитета у Београду
Мр Бисерка Митровић, дипл.инг.арх., доцент Архитектонског факултета Универзитета у Београду
Сања Симеунчевић Радуловић, асистент Архитектонског факултета Универзитета у Београду
Ружица Божовић, асистент Факултета техничких наука Универзитета у Косовској Митровици
Мр Џемила Бегановић, асистент Државног универзитета у Новом Пазару, Заменик руководиоца студијског програма *Архитектура*

транзиције изгубила се значајним делом веза као новинама и савременим токовима развоја. Постојеће могућности засноване на некадашњим индустријским капацитетима у овом тренутку нису ни изблиза искоришћене нити надомештене неким другим делатностима и садржајима. Конкретно, многе постсоцијалистичке државе нису још увек развиле гране терцијарне привреде² које би у довољној мери надоместиле пропадање некадашњих индустријских предузећа.

Србија истовремено има и изванредне **просторне, природне и саобраћајне погодности** за развој индустрије и привреде уопште. Последњих година се уочава потреба развоја привреде засноване на производњи у најширем смислу те речи, па се може слободно говорити о тежњи државе да унапреди стање привреде и друштва кроз реиндустријализацију Србије. Ипак, делује да је цео поступак на још увек у повоју и да још увек нема **стратешког приступа теми**.

Овај процес није везан само за Србију и Источну Европу. Постојећи токови развоја на развијеном Западу све више указују да привреда постиндустријског доба, заснована махом на терцијарном сектору, више није довољна да би дата држава била **конкурентна на светском нивоу**. Ово се посебно може видети ако се дато стање упореди са брзим привредним развојем земаља некадашњег „Трећег света“, тзв. **„економским тигровима“** (источна и југоисточна Азија, последњих година и Јужна Америка). Ове државе су ово управо постигле брзом индустријализацијом кроз процес измештања производних погона са Запада, традиционалног индустријског средишта света. На основу тога, данас се и на Западу **потреба реиндустријализације** све више сагледава као кључни циљ новог препорода и начина успостављања равнотеже ка брзо растућим привредама света.

Међутим, за разлику од Србије, развијене државе Запада су при томе значајно одмакле својим стратешким деловањем на овом пољу, па већ годинама разрађују **нове путеве и моделе реиндустријализације**. Тамо је већ одавно појам индустрије изашао из устаљених оквира, где се ово питање „секторски“ сагледавало и везивало махом за машинску индустријску производњу у великим фабричким погонима. Данас се под индустријом посматра **„производња у ширем смислу“**, где потпада како већ наведена „класична“ фабричка производња, тако и друге, савременије и „интелектуалне“ врсте производње (тзв. креативне индустрије, ИТ индустрија, индустрије дизајна, индустрија моде и др.). Слично томе, тежи се **оживљавању и обнови индустријског градитељског наслеђа** уместо заузимању нових простора. При томе користе се различити модели пренамене, оживљавања, осавремењавања и реконструкције, све у циљу што бољег коришћења затечених погодности и капацитета. На основу тога увиђа се и значај **урбанистичког и регионалног планирања** у процесу реиндустријализације.

Градови у Србији такође поседују значајне просторне и друге могућности за реиндустријализацију државе, које се данас користе у веома скромном облику. Напредак последњих година постоји, али он није на очекиваном нивоу и чини се да је заснован на појединачним иницијативама, а не на стратешком приступу. Стога, може се увидети потреба да се напредна знања и искуства Запада макар делом примене и у српским градовима и то посебно по питању стварања стратешке основе целог процеса.

На основу претходног, тежња рада је да се уочи ширина и значај **савременог поимања реиндустријализације**, његове везе за урбанистичким и регионалним планирањем и да се на основу тога покажу примери позитивне праксе из европског окружења. Оба елемента, и теоретска основа и студија случаја, имају за циљ да усмере пажњу на значај и могућности реиндустријализације Србије из угла урбанистичког и регионалног планирања.

2. ПРОБЛЕМИ И ОГРАНИЧЕЊА РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ

У Србији појам *индустрија* има **„традиционално“ значење**³. Под њим се подразумева производња масовног вида у фабричким погонима. Он се ређе сагледава као појам производње у најширем смислу те речи.

Током времена СФРЈ развој секундарних привредних града, посебно **„класичне“ индустрије**, био је главни чак-замајак њене планске привреде. Значај индустријализације државе имао је и одређене идеолошке црте, због значаја радништва за социјалистички поредак. По овоме се СФРЈ није много разликовала од осталих социјалистичких држава Источног блока, где су главна улагања била управо у индустријализацију (Вујовић, Петровић, 2005, стр. 63). До средине 1970-их година индустрија у СФРЈ је бележила годишњи раст од преко 10%. Поред тога, она је овде била значајна подршка наглој урбанизацији градова широм државе, нарочито током првих пар деценија трајања СФРЈ (Петовар, 2003, стр. 11-14).

После слома социјализма у источној Европи почетком 1990-их, започео је процес **вишеструке транзиције** друштва и њихове привреде. Дотад планска привреда морала је бити прилагођена тржишним условима, што је изазвало бројне тешкоће и општу неизвесност. Овакво стање се посебно неповољно одразило по индустријску производњу, будући да је њен развој деценијама био значајним делом и вештачки подстицан.

Сличан процес није мимоишао ни Србију. Услед ратова на простору бивше Југославије транзиција је била значајно отежана, посебно током 1990-их година. Тако је 1998. године индустријска производња

² Под овим се посебно мисли на различити видове трговине и услуга.

³ Ово је детаљно објашњено у поглављу 4.

пала на 35% у односу на стање из 1990. године (Зековић, 2000, стр. 35). Од 2000. године, са отварањем тадашње СРЈ ка споља, почело је поновно повезивање са страним тржиштима. Ово отварање, међутим, није било подједнако значајно у свим пољима развоја. Пример за то је била **класична индустрија**, која није значајније напредовала током прве деценије новог миленијума. Може се чак рећи и да током овог раздобља није била ни приоритет у привредном развоју, већ да је била у сенци развоја трговине, банкарства и широке палете услуга, као лакше прилагодљивих новим, тржишним околностима.

Последњих година се, ипак, уочава промена у сагледавању индустрије као значајног, ако не и кључног чиниоца по будући развој Србије. **Питање реиндустријализације је поново актуелно**. Произилази да је утицај Светске кризе из 2008. године управо скренуо пажњу главним политичким и привредним посленицима у држави на значај развоја индустрије уместо развоја трговине и услуга. Терцијарна и квартарна привреда су се показале веома осетљивијим на кризна колебања. Последњих година видан је помак ка пропагирању индустрије и производње уопште. За ово се могу уочити и први **позитивни показатељи**⁴.

Ипак, цео процес је у зачетку, па многи елементи обнове индустријске производње или реиндустријализације у Србији нису још развијени. Овде треба посебно скренути пажњу да држава годинама нема јасно уређен и заокружен **стратешки оквир** за поље развоја индустрије (Зековић, 2004). Ово се свакако намеће као изазов за домаће стручњаке у будућности.

3. КАПАЦИТЕТИ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ

При посматрању могућности реиндустријализације у Србији, неопходно је проучити **просторне погодности** у Србији. Просторни елемент свакако јесте битан по укупну анализу могућности новог развоја индустрије. При томе, пажња се овде посебно везује за **градове**. Захваљујући развоју током СФРЈ, индустријски комплекси су плански развијани у градовима (Петовар, 2003, стр. 10-12). Ово је посебно било битно за **градове средње величине**. Ови градови нису имали републички значај, па нису успели да добију значајније управне и друге непроизводне делатности и садржаје, као што је случај највећим градовима у Србији⁵. Са друге стране, мањи градови у Србији су имали знатно скромнију индустријску основу, будући да је њихова величина одговарала опслуживању сеоског залеђа везаног првенствено за пољопривреду.

Током времена СФРЈ већина градова је добила **посебне индустријске зоне**, које су обично плански биле одређене према затеченим условима (природне, саобраћајне, просторне погодности и сл.). Уобичајено је било поставити индустријску зону у уз изграђено подручје града, поред највећег водотока, а низводно од већег дела насеља. Тако су настали огромни индустријски комплекси где су радиле на хиљаде радника током друге половине 20. века.

Данас су дати индустријски комплекси у значајном обиму запуштени и без активне производње, а многи су и напуштени и стању распадања. Градови који су били препознатљиви по својим индустријским предузећима и „мотори“ развоја некадашње привреде СФРЈ данас имају бројне елементе привредне неразвијености, што је за последицу имало значајну **последицу по неравномеран развој Србије** (МЖСиПП, РАПП, 2009, стр. 38). Упркос томе, они су и даље имају **велике развојне могућности**, будући да неке од њих нису изгубљене (саобраћајна приступачност, земљиште као ресурс, чест положај уз водотоке, доступност бројне радне снаге у непосредном окружењу, грађевински фонд и др.). Међутим, бројна ограничења оваквих локација често су већа него предности.

Описани запуштени и неискоришћени простори се у савременој науци називају **браунфилд површинама** (енг. *brownfield*, у значењу: *смеђе површине*). Данас постоји много објашњења браунфилд површина (EP, 2006, стр. 9). Једно од свеобухватнијих објашњења каже да се под браунфилд површинама сматрају „површине и објекти у насељеним подручјима који су изгубили свој првобитни начин коришћења или се врло мало користе. Често имају еколошка оптерећења и на њима се налазе запуштени производни и други објекти. Из много разлога, браунфилд локације чине велики део изграђеног подручја у многим градовима. Оне негативно утичу на своје шире окружење, не само у економском, већ и у естетском, психолошком и социјалном смислу“ (Дамјановић, 2008, стр. 12). По томе, оживљавање браунфилда спада у поступак урбане рециклаже. Битно је нагласити и да, поред индустрије, браунфилд локације могу бити и друге површине⁶ са сличним одликама, мада браунфилд у случају индустрије, посебно оне тешке може сматрати озбиљнијим проблемом⁷.

⁴ Од 2009. године индустријска производња је забележила раст (Влада РС, 2011). Почетком 2013. године забележен је значајан раст индустријске производње, која је посредно подстакла раст извоза (Политика, 2014.).

⁵ Под датим се мисли на виши ниво управе, високо образовање, интелектуалне услуге и др. Ово је био случај са Београдом, Новим Садам и Нишом.

⁶ На пример, ту спадају и простори напуштених војних комплекса, те напуштених железничких и комуналних простора, пољопривредних газдинстава и сл.

⁷ Најчешће веће загађење затечених ресурса, нарочито земљишта. Поред тога, грађевине су често веће и конструктивно захтевније.

Оживљавање браунфилд површина се сматра **одрживим поступком**, за разлику од улагања у тзв. гринфилд површине⁸. Развијене државе Запада, са огромним индустријским наслеђем, су одавно развиле мере, поступке, стратегије и финансијске аранжмане за оживљавање браунфилд површина. Ово се показало добрим не само за дату површину, већ и шире, за окружење, град или чак регију. Овај „посао“ тек се очекује у Србији.

Сходно наведеном, питање реиндустријализације и свих сродних поступака и радњи се лако сагледава као **изазов за српско урбанистичко и просторно планирање**. Овим се такође увиђа сложеност и обим целог процеса. Услед тога, очигледно је да нови поступци и модели поновног коришћења затечених индустријских браунфилд површина некадашње индустрије у Србији (погони, постројења, машински паркови и др.) траже међудисциплински приступ са обавезним „спуштањем у простор“.

Слике 2, 3 и 4: Напуштени индустријски комплекси у Београду, Сремској Митровици и Крушевцу⁹

4. СКАЛА ПОЈМА ИНДУСТРИЈА

Појам индустрија (лат. *Industria*, у значењу: *марљивост, умешност, радиност*) се може двојачко тумачити. Прво, „класично“ значење, које је уобичајено у Србији, је да је индустрија производња на велико, прерада сировина помоћу машина и поделе рада (Вујаклија, 1980). Под датим се подразумева производња у фабрици као грађевини или комплексу грађевина. У складу са тим, индустрија се према класичном виђењу поделе привредних грана убраја у секундарне привредне гране (заједно са енергетиком и занатством).

Уже сагледавање појма индустрија било је кључно за извођење појмова *деиндустријализација* и *реиндустријализација*.

Под **деиндустријализацијом** се мисли на процес измештања машинске индустрије из традиционално индустријских држава Запада у слабије развијене земље „Трећег света“. Многе од њих су у међувремену, са наглим привредним растом захваљујући развоју индустрије, постале тзв. „**економски тигрови**“ и данас имају значајну улогу у светској привреди (нпр. Кина и Индија).

Процес **реиндустријализације** је обрнут претходном. Он представља обнављање привредне основе и то нарочито класичне индустрије и индустријског друштва кроз државне мере и подстицаје, као и осавременавање фабрика и машинског парка и др. Сматра се да до потребе за реиндустријализацијом долази услед трговинске неравнотеже, тј. постајања разлике између извоза и увоза у корист другог (Treggana, 2011; Hall, 2010; Shute; 2010).

Ређе објашњење појма индустрија у српским изворима је везано за **шире значење** појма и под њим се подразумева свака производна делатност (Вујаклија, 1980). То значи да индустрија обухвата сваку производњу робе и услуга у оквиру привреде и по овоме се битно разликује од индустрије у ужем смислу (енг. *Manufacturing industry*). Овакво сагледавање појма је на светском нивоу прихваћени и савременији. На основу њега изведен је низ **савремених израза**, од којих су најпознатији следећи:

1. **Културне индустрије** (енг. *Cultural industries*) је израз који се среће у европским оквирима, као и у документима УНЕСКО-а (Hesmondhalgh 2002, стр. 14). Под датим изразом сагледава се спој стваралачког духа, производње и размене робе и услуга које су суштински део културе и обично потпадају под ауторска права (САЕ, 2013). Према УНЕСКО-у културне индустрије производе и размењују „културну робу и услуге“ (UNESCO, 2006). Дата роба и услуге „имају посебне одлике, сврху, коришћење, отелотворују или преносе културни доживљај, без обзира на њихову тржишну вредност“ (UNESCO, 2005). Као културне индустрије нарочито се сматрају следећа поља делања: издаваштво, музика, мултимедија, филмска и аудиовизуелна производња, уметнички занати и дизајн. Концепт културних индустрија у свом проширеном виду обухвата и архитектуру и разне видове уметности, као што су ликовне и сценске уметности и др. Датим се списак културних индустрија не исцрпљује. На крају, важно је нагласити да све обухваћене делатности заузимају све значајнији део светске привреде, који се креће у распону 7-10% (UNESCO, 2006).

⁸ Гринфилд (енг. *greenfield*, у значењу: *зелене површине*) су површине које су слободне, тј. нису изграђене, па су обично лакше за улагања и нову изградњу (нису „оптерећене постојећом“). Са друге стране, за развој кроз гринфилд улагања се сматра да није одржив, будући да се троши слободно земљиште као ограничен ресурс (Дамјановић, 2008, стр. 24).

⁹ Извори редом: <http://static.politika.co.rs/uploads/rubrike/163722/i/5/DMB-Fabrika-Auto-Motora.jpg>, <http://www.panonske.rs/wp-content/uploads/2010/09/Toplana-Sremska-Mitrovica1.jpg>, <http://www.hellycherry.com/2012/11/mladi-mapirali-napustene-prostore-u.html>.

2. Појам **креативних индустрија** (енг. *Creative industries*) је по значењу веома сличан појму културних индустрија, али се више користи у англо-саксонском говорном подручју. Он подразумева низ привредних делатности које у сржи обухватају производњу на основу знања и података. Конкретно, ту се убрајају следећих 13 делатности: оглашавање, архитектура, уметност, антикварство, уметнички занати, дизајн, мода, филм и видео, музика, израда софтвера за слободно време¹⁰, сценске уметности, ИТ и рачунарске услуге, телевизија и радио (DCMS, 2011, стр. 9). Значај овог сектора се може осетити на примери Велике Британије, где је овај сектор чинио 2,89% укупне додатне вредности државе 2009. године, али са приметним растом и уделом од 11% у укупном извозу (DCMS, 2011, стр. 5). Такође, у сектору креативних индустрија радило је око 1,5 милиона Британаца или преко 5% укупно запосленог становништва „на Острву“.
 3. **Одрживе индустрије** (енг. *Sustainable industries*) су такође сличне претходном, будући да су то делатности које траже више интелектуалног и стваралачког реда, а мање потребе за ресурсима/сировинама у односу на класичну индустрију.
 4. **Индустрија забаве** или, шире, индустрија слободног времена (енг. *Leisure industry*) односи се на низ привредних делатности окренутих слободном времену, па обухвата туризам, рекреацију и провид.
 5. Индустрија информационих технологија - **ИТ индустрија** (енг. *Information technology industry*) је производња рачунарских програма путем којих се управља подацима, одн. захваљујући којима је омогућено њихово чување, пренос, прибављање у дигиталном облику (Daintith, 2009). Ова производња је везана за интелектуални рад и обавља се у канцеларијским условима, помоћу рачунарске опреме. Иако је ова врста индустрије постојала колико и цивилизација, она је свој прави процват доживела са уласком у „електронску еру“ (од 1940-их).
 6. **Софтверска индустрија** (енг. *Software industry*) је блиска по суштини претходном. Она се заснива на софтверским услугама. Дато обухвата развој, одржавање и продају софтвера, као и обуку и консултовање у области софтвера¹¹.
 7. **Филмска и аудиовизуелна индустрија** (енг. *Film and audiovisual industry*) обухватају производњу филмова и других аудиовизуелних производа. Овај вид индустрије је данас у брзом развоју.
 8. **Индустрија моде** (енг. *Fashion industry*), као и многи претходни изрази, је појам савременог доба. Она обухвата различите видове производње модних производа и њихових делова, али и све радње повезане са тим (модно креирање, стручну обуку, консултантске и управљачке услуге, оглашавање и маркетинг, проучавање тржишта моде,...).
 9. **Индустрија дизајна** (енг. *Industry of design*) представља примену уметничких и научних делатности у индустријској производњи. Овде се ставља нагласак на спој облика, корисности, ергономичности, управљања, брендирања и продаје (Noblet, 1993).
 10. Под **музичка индустријом** (енг. *Music industry*) схвата се производња, оглашавање, управљање и продаја музике. И музичку индустрију данас одликује брз развој.
- На крају треба поновити да се овим дати списак не исцрпљује. Такође, многе набројане „врсте“ индустрије нису потпуно независне, већ се многе од њих преклапају и међусобно допуњују.

5. ЗНАЧАЈ ПРИМЕРА ДОБРЕ ПРАКСЕ: ЕВРОПА

Питање деиндустријализације током протеклих деценија није само особеност Србије и других постсоцијалистичких држава; ово се може рећи за цео западни свет. Посебно се ово може запазити у случају **Европе**, где је, услед више различитих утицаја (исцрпљивање сировинске базе у рударству и горивима, потреба за испуњењем високих еколошких стандарда, скупа радна снага, скупо земљиште и др.), дошло до измештања индустрије, посебно оних грана са „прљавим технологијама“ у тада неразвијене земље „Трећег света“ (од којих су многе данас средње развијене).

И поред претходног, „старе чланице“ Европске уније¹² се никада нису у потпуности „одрекле“ своје индустријске прошлости. Ово је нарочито било битно у случају **подршке стратешкој индустрији**. На пример, током касног 20. века, у време наглог измештања индустрије из ЕУ, дошло је до наглог јачања велике европске компаније за производњу летелица „Ербас“ (енг. *Airbus*). Она је током овог раздобља постала индустријски цин, чији су се погони прошили у више земаља ЕУ (нарочито у Француској, Немачкој, Великој Британији и Шпанији). На почетку 21. века, „Ербас“ је свој развој усмерио и глобално, па данас, поред бројних погона у ЕУ, има подружнице у Кини, САД-у, Русији и Индији.

Ако би се покушала дата слика развоја индустрије у ЕУ током протеклих пар деценија могу се уочити **два раздобља**:

Прво раздобље се по питању стања класичне, машинске индустрије обично назива као деиндустријализација. Међутим, оно би се могло назвати и **преиндустријализацијом**, будући да га одликује преусмеравање пажње у ЕУ, као и других делова Запада, са класичне, машинске индустрије на нове и савременије видове индустрија заснованих на знању и креативности (описане у Поглављу 2),

¹⁰ Дато укључује производњу софтвера: највише видео игрице, али и различите програме за кућну употребу, е-учење, и сл.

¹¹ На основу: <https://www.gnu.org/philosophy/words-to-avoid.en.html#SoftwareIndustry>.

¹² У даљем тексту: ЕУ.

уз јачање трговине и различитих видова услуга. Оно се приближно поклапа са постиндустријским добом и може се временски одредити у раздобљу после 1970-те.

На прелому миленијума у ЕУ се све више осећа да процес премештања класичне индустријске производње ограничава развој ЕУ и поново се јавља занимање за **реиндустријализацију**. Овде треба споменути значај стратешког приступа кроз следеће документе:

1. **Лисабонска повеља** (енг. *Lisbon Agenda*) је развојни план ЕУ, донет на скупу државника ЕУ у Лисабону 2000. године. Циљ плана је био да од ЕУ створи „прву по компетитивности и динамици привреду засновану на знању до 2010. године“ (ЕС, 2000). Иако овај циљ није постигнут, учињен је значајан напредак по овом питању током протеклих година¹³. За главне стубове развоја европске индустрије одређени су: иновације, привреда заснована на знању и обнова друштва и окружења. На основу Лисабонске повезе дошло је образовања посебних програма и структурних програма ЕУ усмерених на њено спровођење;

2. Слаб помак у остварењу циља Лисабонске повеље био видан од самог почетка спровођења. Ово је утицало да већ 2004. године да овај план поново буде размотрен. Тада утврђена потреба за доношењем унапређеног документа. Овде је наглашена даља подршка привреди заснованој на знању¹⁴. На основу датог, 2006. године донета је **Нова Лисабонска повеља** (енг. *The new Lisbon Strategy*), које се често назива и као „Измењен Лисабон“ (енг. *Lisbon revisited*). У средишту пажње овог документа је процена утицаја остварености циљева Лисабонске повеље у европској привреди (ЕС, 2006, стр. 9-10). У новом плану, за потребе провере утицаја, изабран је изабран модел WorldScan (ЕС, 2006, стр. 44-46). По датом моделу посебан нагласак је дат на: пораст запослености као основе привредног развоја, развој друштвеног капитала кроз образовање и обуку и развој заједничког тржишта ЕУ кроз усаглашавање и смањење прописа;

3. Већ речено да циљ Лисабонске стратегије није био постигнут. Међутим, још значајнија околност била је светска криза из 2008. године, која је до сада снажно утицаја на светску привреду. Због тога је уочена неопходност доношења нове стратегије, назване „**Европа 2020**“ (енг. *Europe 2020*) 2010. године. Основни циљ нове стратегије је „мудар, одржив и повезан развој“ са значајним усаглашавањем државних и европских политика развоја¹⁵. Новом стратегијом се у први план стављају: одрживост, продуктивност, друштвена одговорност, унутаревропско повезивање и усаглашавање. Можда је питање повећања продуктивности у Европи и најзначајније (Вујић, 2014). На основу стратегије „Европа 2020“ дате су иницијативе за нове пројекте од великог значаја за ЕУ:

- **Удружење иновација** (енг. *Innovation Union*) > унапређење оквира за приступ и финансирање истраживања и иновација у циљу њиховог јачања;
- **Млади у покрету** (енг. *Youth on the move*) > ојачавање европског образовног система и подизање његове привлачне моћи на светском нивоу;
- **Дигитална повеља Европе** (енг. *A digital agenda for Europe*) > побољшање приступачности интернета широм Европе;
- **Европа као одговорна према ресурсима** (енг. *Resource efficient Europe*) > заснивање привредног развоја на коришћењу обновљивих извора енергије, смањењу загађења и промовисању енергетске ефикасности;
- **Индустријска повеља за глобалну еру** (енг. *An industrial policy for the globalisation era*) > побољшање пословног окружења, посебно за мала и средња предузећа;
- **Повеља нових вештина и послова** (енг. *An agenda for new skills and jobs*) > осавременавање тржишта послова кроз унапређење покретљивости запослених и доживотно учење и обуку;
- **Европа платформа против сиромаштва** (енг. *European platform against poverty*) > коришћење привредног развоја у сврхе осигурања друштвене и просторне кохезије.

Поред претходних докумената потребно је нагласити и **ново занимање за реиндустријализацију** и то нарочито за развој класичне, машинске индустрије у Европи, као и у Свету. Ова размишљања посебно су приметна од почетка светске кризе 2008. године, која је показала све слабости привреде постиндустријског доба, засноване на терцијарном сектору, каква је европска¹⁶. Развој индустрије и продуктивности се све више сагледава као кључ јачања привреде уопште (Tregenna, 2011, стр. 18-20). Значај реиндустријализације за Европу се може уочити и по томе што чак овај сектор развоја од скоро посматра као битнији по ЕУ у односу на питање климатских промена, које су дуго биле у средишту пажње (Eder, 2014).

5.1. Емшер Парк, Рурска област, Немачка

Као пример добре праксе биће приказан Емшер Парк (нем. *Emscher Park*) у Рурској области, у западном делу Немачке.

¹³ Податак са веб странице: <http://www.euractiv.com/future-eu/lisbon-agenda/article-117510>.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Податак са веб странице: http://www.ser.nl/en/publications/publications/2009/2009_04.aspx.

¹⁶ И поред ове опште одреднице овде се уочавају приметне регионалне разлике. Тако су Немачка и Скандинавија задржале значајан део своје индустријске производње, док јужна Европа (Португалија, Шпанија, Италија, Грчка) то није успела ни да развије у довољно великом обиму. Нове чланице ЕУ у источној Европи, са друге стране, и даље имају велике мањкавости по питању коришћења постсоцијалистичког индустријског наслеђа.

Прво укратко треба објаснити значај Руске област не само за Немачку, него и за целу Европу. Захваљујући великим налазиштима угља, Рурска област је током индустријске револуције у Немачкој у другој половини 19. века, постала точак-замајац нарастајуће немачке индустрије. Током последњих деценија овог века овде се образовала велика урбана област од више индустријских градова, чија је привреда највише заснивана на производњи челика и машинској индустрији. У првој половини 20. века ово је било једно од „жила-куцавица“ европске индустрије (Lethmate, Spiering, 2008).

Благостање Руске области трајало је до деценија после Другог светског рата, када су залихе угља постале све мање, а прописи у вези екологије све строжи. Постепено су гашени угљенокопи, а индустријска производња је почела пропадати. Ово се неповољно одразило и на опште прилике у градовима Руске области, који су почели да губе становништво. Међутим, област површине око 2.800 km² је имала преко 8 милиона становника¹⁷ и више до 20 градова са преко 100 хиљада становника и огромним изграђеним подручјем¹⁸, па је била сувише битна за Немачку да би се њено пропадање препустило случају. Немачка држава се током протеклих четврт века активно укључила у свеколико оживљавање Рурске области, а посебно у обнову привреде. Наравно, развој привреде није било поновно отварање рудника, већ је првенствено ишао у смеру осавремењавања и иновација у области привреде. Крауна свега је било додељивање Рурској области звања „Европске престонице културе“ 2010. године.

Емшер предеони парк (нем. *Emscher Landschaftspark*), представља зелени градски предео добијен пренаменом, рекултивацијом и оживљавањем низа некадашњих индустријских и рударских погона и површи. Гесло целог деловања био је „очување кроз пренамену“¹⁹. Данас се цео пројекат може описати као спој индустријског наслеђа, уметности и природе²⁰, а посебан је по својим мерама, које су прошириле значење речи *парк*. Комплекс је добио име по оближњој речици Емшер.

Данашњи комплекс настао је десетогодишњим радом (1989-99) у оквиру Међународне изложбе зграда.

Пет главних начела приликом овог деловања било је:

1. Очување преосталог отвореног простора,
2. Повезивање одвојених подручја у целину,
3. Ново зонирање у циљу стварања парк-комплекса,
4. Остварење договора и на обласном и на месном нивоу између појединачних субјеката у циљу образовања дугорочног пројекта и
5. Очување и управљање новим отвореним просторима у вису сталне управе регионалног парка.

Ово је по свим мерама био **огroman пројекат**; до 2001. године њим еје обухваћено преко 300 мањих пројеката у свим градовима Рура. У средишту пажње нашли су се некадашњи погони индустрије и рударства, који су добили нове намене и кориснике. У складу са регионалном димензијом целог пројекта посебна пажња је дата повезивању. Због тога је изграђено или обновљено преко 530 km бициклистичких и пешачких стаза, које су умрежиле цело подручје у целину (Lethmate, Spiering, 2008). Поред спортско-рекреативних садржаја, у оквиру појединачних комплекса, посебно где постоји знатнија изградња, смештени су и бројни други садржаји (култура, трговина, услуге, забава, јавне службе, пословање, наука и истраживање, становање,...).

Слике 4 и 5: Карта пружања Емшер парка у оквиру Рурске области (лево); Типичан предео парка (десно) (преузето са: <http://www.fedenatur.org/docs/docs/238.pdf>)

¹⁷ И данас је Рурска област највеће урбано подручје у Немачкој, са близу 9 милиона становника (што је двоструко више него у тзв. „Великом Берлину“, који је други по броју становника).

¹⁸ Од градова највећи су: Есен, Дортмунд и Дуисбург.

¹⁹ Податак са: www.ruhr-tourismus.de.

²⁰ Податак са: www.ruhr-tourismus.de.

Табела 1: Опис просторно најзначајнијих подручја Емшер парка (Lethmate, Spiering, 2008):

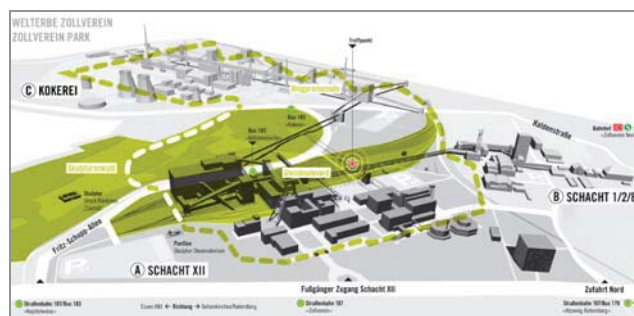
НАЗИВ	ПОВРШ.	СТАРА НАМЕНА	НОВА НАМЕНА	НАЧИН УРЕЂЕЊА
Ripshorst - „парк грмља“	40 ha	Спој пољопривредног земљишта и јаловишта	Парк са стазама за бицикliste и пешаке	Рекултивација Минимална изградња
Парк северног Дуисбурга	200 ha	железара „Thyssen“	Музеј индустријског наслеђа	Браунфилд оживљавање Минимална доградња
OLGA парк	25 ha	индустрија	парк са простор за масовна окупљања и фестивале	Браунфилд оживљавање Минимална доградња
Парк Nordstern	100 ha	индустрија	мешање намена: трговина, култура, услуге, наука	Браунфилд оживљавање Минимална доградња
Mechtenberg Парк	290 ha	Спој пољопривредног земљишта, индустрије и јаловишта	спорт и рекреација	Рекултивација Минимална изградња
Lünen лунен	63 ha	индустрија	мешање намена: трговина, култура, услуге, наука	Браунфилд оживљавање Минимална доградња

Поред наведених простора са највећом површином, постоји и **низ мањих „тачака“**, али и не и мање значајних и посећених. Једна од њих је некадашња коксара, данас **Комплекс Цолверејн** (нем. *Zollverein*) у северном делу града Есена. Значај комплекса површине око 100 ha данас може се назначити тиме што је он од 2001. године **под заштитом УНЕСКО-а** као светска баштина. Комплекс Цолверејн је добио ово звање, будући да „се састоји од целокупне инфраструктуре историјског угљенокопа, са неколико зграда из 20. века непроцењиве архитектонске вредности. Он представља очит и одређен приказ развоја и опадања индустрије током 150 година“ (UNESCO, 2001). Индустријско-рударски комплекс Цолверејн је отворен 1847. године. Следећих деценија, са процватом индустрије кокса, комплекс се шири и изграђује. Последња грађевина је подигнута 1932.г. Једно време то је био највећи европски рудник угља. После Другог светског рата производња опада и, коначно, рударство се гаси се 1986., а коксара 1993. године. Према попису УНЕСКО-а, као вредне грађевине могу се навести: топионице са пећима, техничка железница, раднички станови (UNESCO, 2001).

Слика 6: Комплекс Цолверејн - сателитски снимак (Извор: Google Earth);

Слика 7: Комплекс Цолверејн - поглед на комплекс (Аутор: Rainer Halama)

Слика 8: Комплекс Цолверејн - просторни приказ (Извор: <http://planergruppe.blogspot.com/2010/05/heimat-zeigen-sonntag-im-zollverein.html>)

Слика 9: Комплекс Цолверејн - приказ по зонама (Извор: <http://urbanchange.eu/2009/04/28/zeche-zollverein-revisited/>)

Комплекс се поново отвара 2000. године, али сада са сасвим новим наменама и садржајима. Мастерплан пренамењеног и „обновљеног“ комплекса је урадила позната архитектонска кућа ОМА на челу са арх. Ремом Колхасом. Посебно треба нагласити следеће делове²¹:

- **Музеј Рура** је смештен у једној од највећих грађевина, некадашњем погону за прање угља, који је само делимично обновљен, а већине делом само прилагођен музејском излагању. Стална поставка музеја приказује целокупну природњачку и културолошку историју Рурске области - од фосила до рударства. Колики је значај ове „установе“ види се из податка да га годишње посети више од 500 хиљада посетилаца²²;
- **Портал индустријског наслеђа** је филмски екран развијен у пун круг (360°) као вид иновативног мултимедијског приказа. Гледаоци овде могу да науче о карактеру индустријског редела Рура кроз приказ најважнијих подручја кроз просторну и временску димензију.
- **Музеј дизајна црвених тачака** је највећи изложбени простор савременог дизајна на свету. Музеј је смештен у „срцу“ комплекса, у грађевини колосалних мера, што целом доживљају музеја даје посебан осећај. У средишту се налази некадашњи катао, који је прилагођен музејским потребама према плану светски познатог архитекте Нормана Фостера. У музеју је изложено преко 2000 награђених дизајнерских експоната.
- **ПАКТ Цолверејн** је део комплекса намењен савременом, плесу, игри и извођењу. Овај део је посебно опремљен за иновације у датој области.
- **Базен „радова“** представља део комплекса прилагођен за летњу забаву поред базена. Овај део је отворен 2001. године, са циљем да привуче што ширу лепезу посетилаца.
- **Палата пројеката** је пространа грађевина која и данас делује „индустријски“, без превише обнове и углађености. Овде су смештене „замисли, снови и идеали“, опредељени у виду макета, инсталација и других просторних приказа. Аутори су брачни пар Кабаков.
- **Радионица керамике „Margaretenhöhe“** представља такође простор са очуваним карактером индустријског погона. Ова „неуглађеност“ је искоришћена као подлога за керамику аутора Јунг-Јае Ји.
- **„Алеја споменика“** се односи на приказ некадашње рудника-коксаре као спомен на дато. Овде су изложени симболи датог времена у виду различитих комада оруђа, опреме и помагала.
- **Простор „LA PRIMAVERA“** је намењен огледима са светлошћу. У комбинацији са простором фабрике, који је изразито разигран, ствара се другачији простор и веома посебан доживљај игре светлости и сенке. Аутор је Марија Нордман.
- **Радионица уметности „ARKA“** је простор опремљен да посетиоци сами постану уметници. Овде се они упознају са различитим техникама и материјалима од који се ствара уметност.

Слике 9 и 10: Многи делови комплекса Цолверејн нису били значајније визуелно мењани, већ су само добили нове намене (Лична архива С. Симеунчевић Радловић и Б. Митровић)

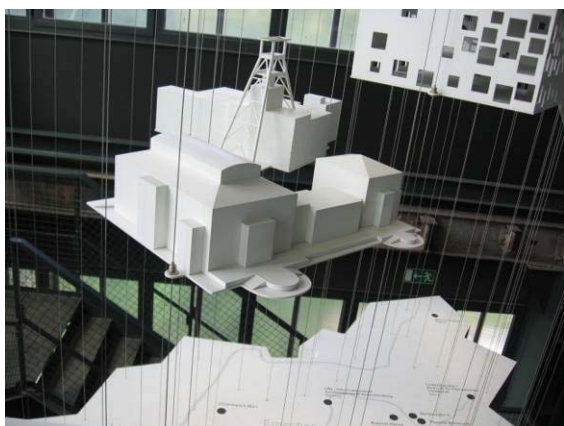
Други садржаји нису просторни одређени, али играју важну улогу у битисању комплекса:

- Око целог комплекса налази се **кружна променада**, која обједињује цео простор и омогућава несметано кретање посетилаца.
- Многобројни простори на отвореном и затвореном се користе за окупљања у виду различитих **фестивала, светковина, догађања**. Ове активности се дешавају током целе године.
- У различитим деловима постоје простори за **одржавање конференција** и других стручних окупљања.
- Део комплекса је прилагођен и за **науку и истраживање**. Овде се могу учити и проблеми, будући да за неке садржаје овог вида није била обезбеђена довољна подршка, па нису заживели (нпр., Академија за дизајн).

²¹ Подаци са: <https://www.zollverein.de/service/english-page>

²² Колико је ово „исплатива“ делатност може се утврдити преко цене улазнице - 60 евра по стандардном посетиоцу.

- Комплекс има и изразито **тржишно усмерене садржаје**, као што су омањи тржни центар, казино, угоститељски садржаји, док је један део прилагођен канцеларијском пословању.
- Значајан део отворених простора некадашњег комплекса је озелењен и данас представља **парковску површину**.

Слике 11, 12, 13, 14: Унутрашњи простор комплекса Цолверејн је спој нових садржаја и задржаног индустријског наслеђа као „позадине“ (Лична архива С. Симеунчевић Радуловић и Б. Митровић)

6. СМЕРНИЦЕ – ПРИМЕНА КОНЦЕПТА ОСТВАРЉИВЕ ВИЗИЈЕ ЗА РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈУ

Уместо уобичајеног закључка биће дате смернице на основу примене **концепта остварљиве визије** за тему реиндустријализације. Примена се заснива на моделу **производно-пословних и услужних система**.

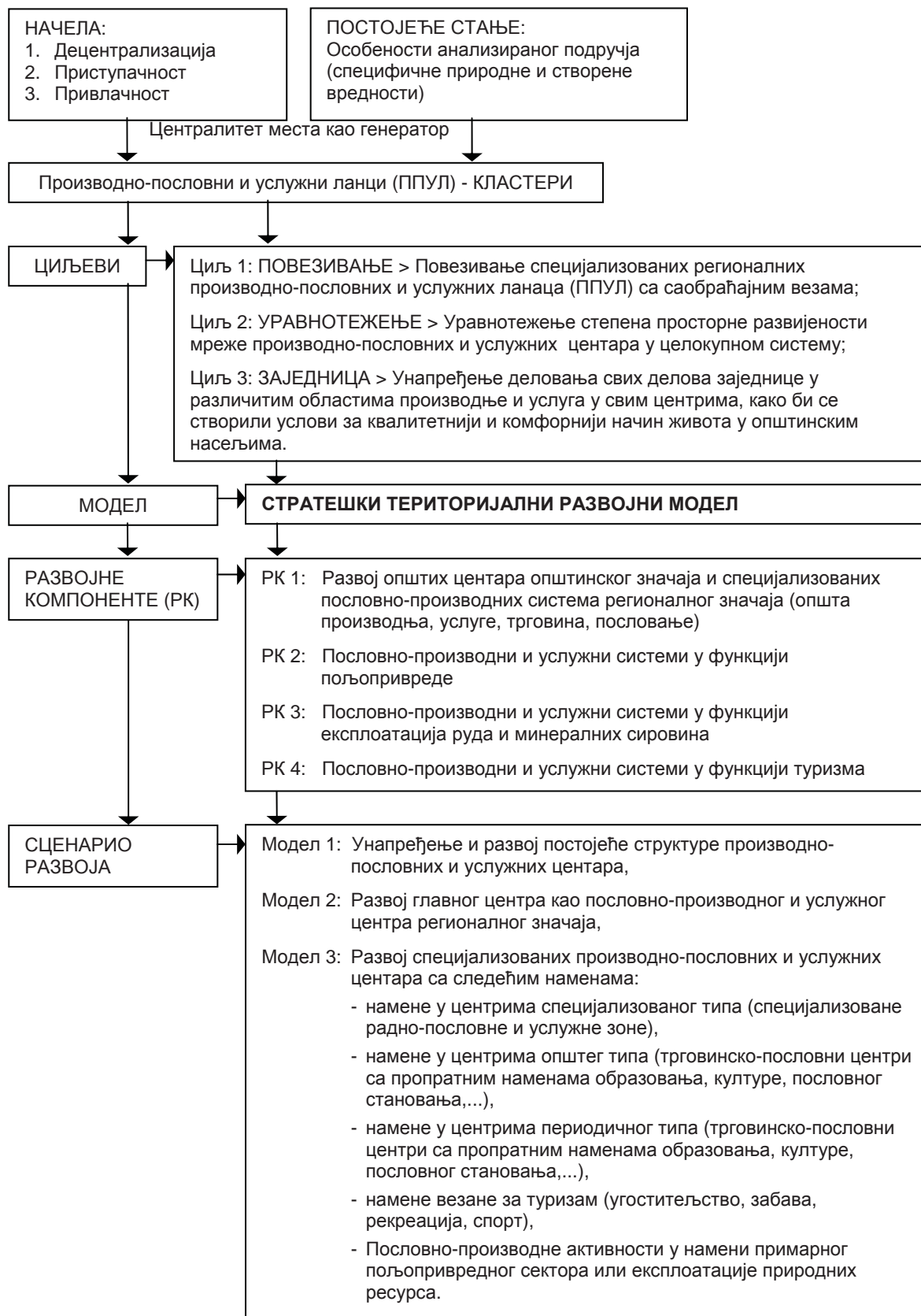
У основи концепта остварљиве визије стварање окружења повољног по процес реиндустријализације, са нагласком на пословање, профитабилност и промовисање. Ово је омогућено креирањем **отвореног плана**, који у обзир узима све активаторе²³ затечене на анализираном простору.

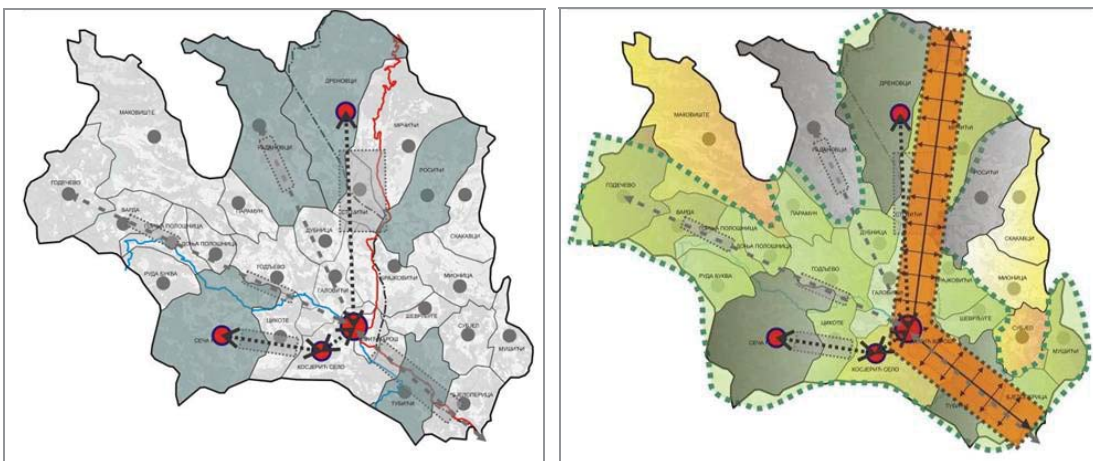

Слике 15 и 16: Основне матрице концепта остварљиве визије

²³ Активаторе треба узети у обзир без обзира на то да ли тренутно имају позитиван или негативан предзнак.

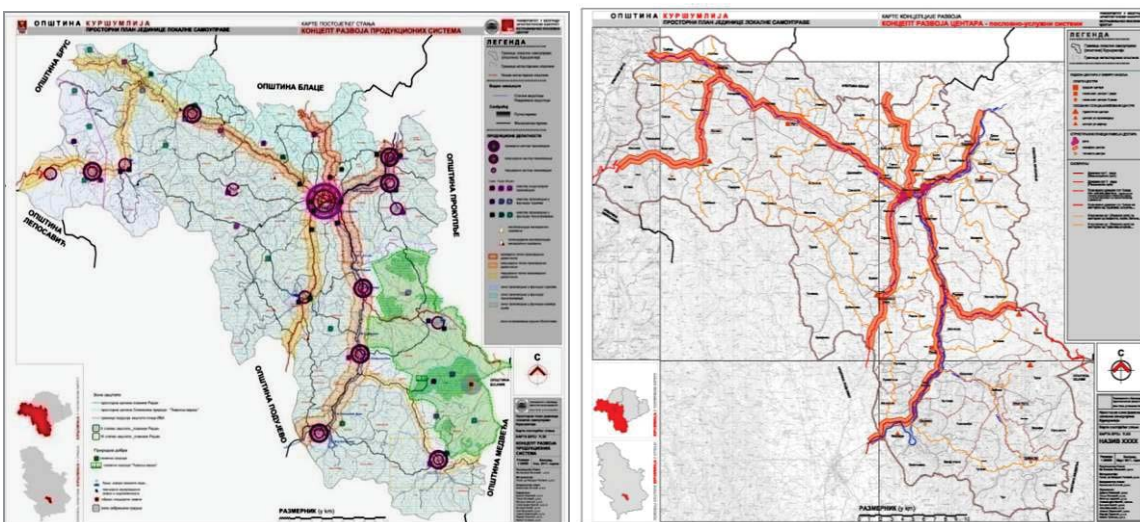
График 1: Алгоритам модела производно-пословних и услужних система

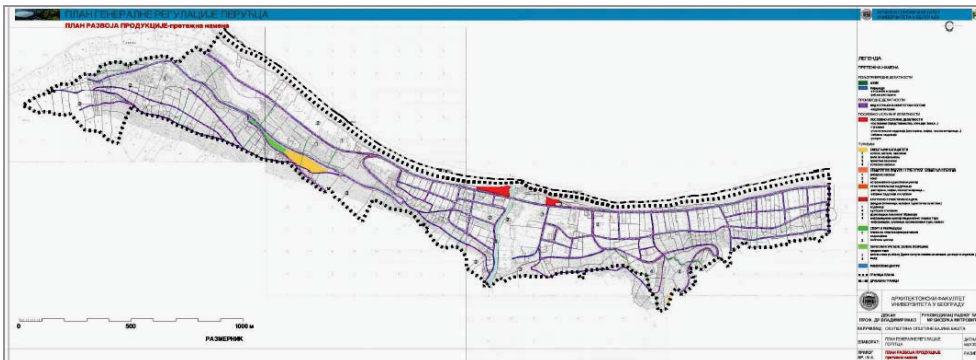
Сл. 21, 22, 23 и 24: Модел логике развоја специјализованих производно-пословних и услужних центара: Шема 1. Производно-пословна и услужна зона регионалног значаја; Шема 2. Развој постојеће структуре центара у специјализоване центре; Шема 3. Развој рударских кластера - специјализовани; и Шема 4. Развој пољопривредног кластера и стратегија развоја по оба модела (Аутори: Доц. мр Урош Радосављевић, Јована Павић, Методологија: проф. др Миодраг Ралевић)

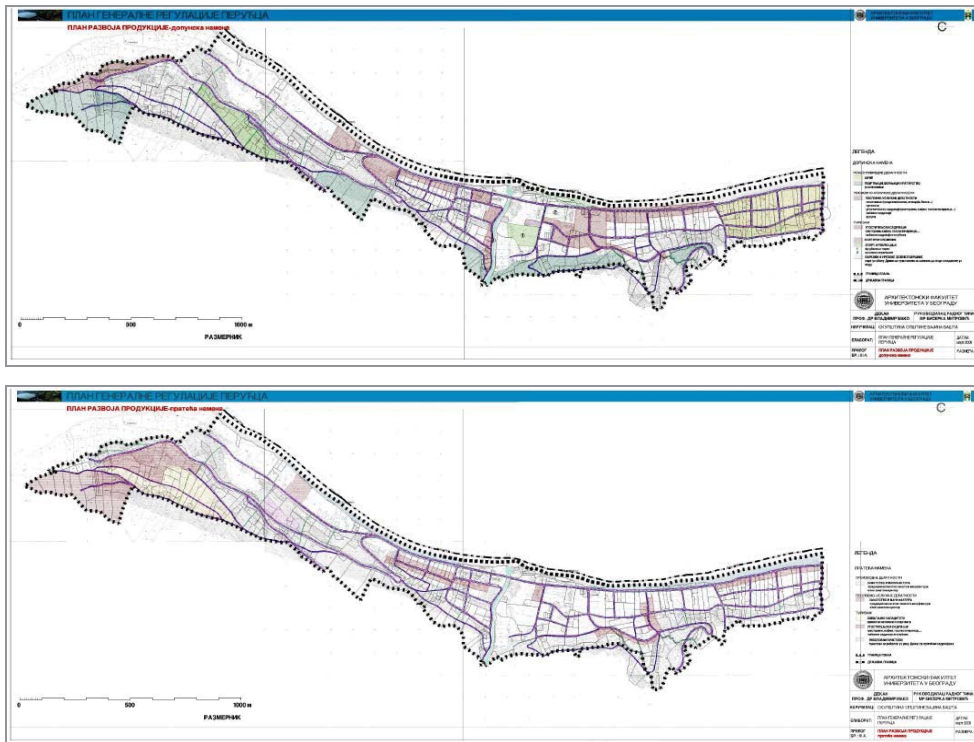
Пример 3: Просторни план јединице локалне самоуправе Куршумлија

Сл. 25 и 26: Концепт развоја специјализованих продукционих и пословно-услужних система и центара (Аутори: Сања Симеунчевић, Соња Лапчевић, Методологија: проф. др Миодраг Ралевић)

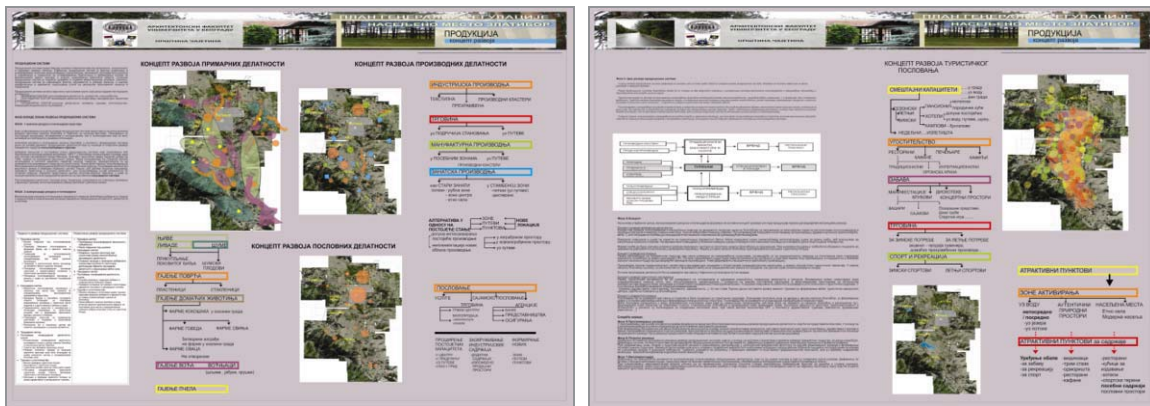
Пример 4: План генералне регулације насеља Перућац

Сл. 27, 28 и 29: Концепт развоја продукције – претежна, допунска и пратећа намена (Аутор: Сања Симеунчевић; Методлогија: проф. др Миодраг Ралевић)

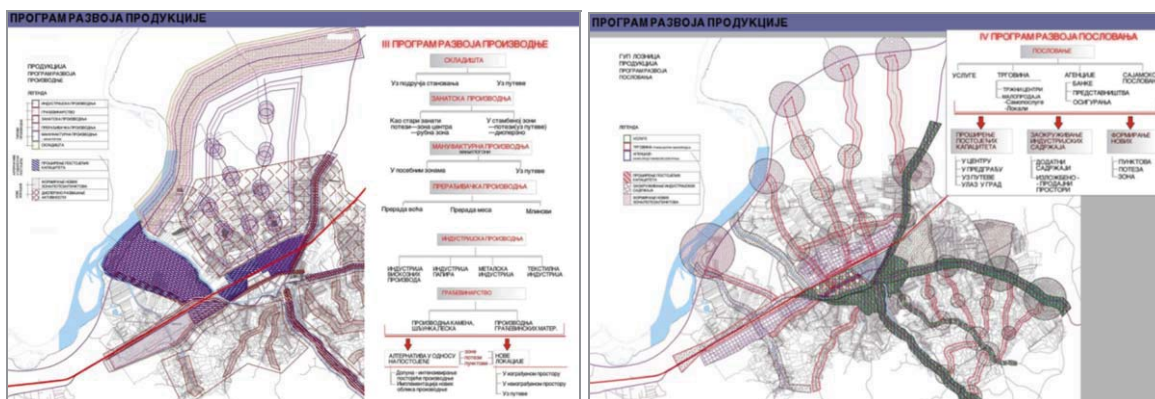
Пример 5: План генералне регулације седишта општине Чајетина и насељеног места Златибор

Сл. 30 и 31: Концепт развоја продукције (Аутор: Сања Симеунчевић; Методлогија: проф. др Миодраг Ралевић)

Пример 6: Генерални план Лознице

Сл. 33, 34, 35 и 36: Оцена стања и циљеви производње; Концепт целокупног развоја производње; Концепт развоја производње; Концепт развоја пословања (Руководилац плана: проф. др Александра Ђукић; Методологија: проф. др Миодраг Ралевић)

Пример 7: План генералне регулације Костолац

Сл. 34 и 35: Концепт развоја производње и пример разраде мреже пословања путем алгоритма (Аутор: Сања Симеунчевић; Методологија: проф. др Миодраг Ралевић)

ЛИТЕРАТУРА

1. Влада Републике Србије, *Индустрија, енергетика и рударство*, 2011, Преузето са: <http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=53>.
2. Вујаклија, М., *Лексикон страних речи и израза - III издање*, Београд: Просвета, 1980.
3. Вујић, Т., *Борба за краће радно време*, Политика, 13. април 2014.
4. Вујовић, С., Петровић, М., *О класичној и новој урбаној социологији*, у С. Вујовић, М. Петровић (ур.) *Урбана социологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд: 2005.
5. Daintith, J., "IT", *A Dictionary of Physics*, Oxford: Oxford University Press, 2009.
6. Дамјановић, Д., *Оживљавање браунфилда у Србији*. Палго Центар, Београд: 2008.
7. Department of Culture, Media and Sport - DCMS, *Creative Industries Economic Estimates: Full Statistical Release*, DCMS, London., 2011, преузето са: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/77959/Creative-Industries-Economic-Estimates-Report-2011-update.pdf
8. Eder, F., *EU: Re-industrialization more Important than Climate Change*, Die Welt, 20. јануар 2014, Преузето са: <http://www.thegwfp.org/eu-re-industrialization-important-climate-change/>.
1. English Partnerships - EP, *The Brownfield Guide: A practitioner's guide to land reuse in England*. EP, London: 2006.
2. European Comision - EC, *Lisbon Agenda*, 2000, Преузето са: <http://www.euractiv.com/future-eu/lisbon-agenda/article-117510>.
3. European Comision - EC, *The New Lisbon Agenda*, 2006, Преузето са: <https://www.google.rs/#q=The+new+Lisbon+Strategy>.

4. Зековић, С., *Possibilities of Sustainable Industrial Development in Serbia*. FACTA UNIVERSITATIS: Vol. 1, No 8, Ниш: 2000, стр. 35 - 42.
5. Зековић, С., *Стратешки оквири ЕУ за одрживи развој индустрије и могућности нашег усклађивања*. Economic Annals no 163, 2004, стр. 113-139, преузето са: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2004/0013-32640463113Z.pdf>.
6. Lethmate, G., Spiering, H., *Emscher Landscape Park - a new regional park in the Ruhr area (Germany)*. III symposium international: The system of open spaces in the articulation of metropolitan areas, 2008., преузето са: <http://www.fedenatur.org/docs/docs/238.pdf>.
7. Министарство животне средине и просторног планирања Републике Србије (МЖСИПП), Републичка агенција за просторно планирање (РАПП), *Стратегија просторног развоја Републике Србије до 2020. године - концепција*, Београд:РАПП, преузето са: <http://www.rapp.gov.rs/media/strategije/konceptcija.pdf>.
8. Noblet, J., *Industrial Design*, A.F.A.A., Paris, 1993.
9. Петовар, К., *Урбана социологија: Наши градови између државе и грађанина*, Географски факултет, Архитектонски факултет, ИАУС, Београд: 2003.
10. Политика, *Расте извоз, мањи дефицит*, 31. март 2014, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/Економија/1562433/Расте+извоз%2C+мањи+дефицит.html>
11. Tregenna, F., *Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization*, United Nations University-Working Paper No. 2011/57, преузето са: http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2011/en_GB/wp2011-057/.
12. Shute, T., *How to Get Positioned for America's Reindustrialization*. The Motley Fool, 2010, преузето са: <http://www.fool.com/investing/general/2010/11/30/how-to-get-positioned-for-americas-reindustrializa.aspx>.
13. Tregenna, F., *Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization*. United Nations University, 2011, Преузето са: http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2011/en_GB/wp2011-057/.
14. Hall, J., *The Reindustrialization of America*. The American Thinker, 2010, преузето са: http://www.americanthinker.com/2010/07/the_reindustrialization_of_ame.html.
15. Hesmondhalgh, D., *The Cultural Industries*, SAGE, London: 2002.
16. Culture Action Europe - CAE, *Exploring The Cultural and Creative Industries Debate*, 2013, Преузето са: <http://www.cultureactioneurope.org/think/creative-industries>
17. UNESCO, *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*, Paris, 2005, преузето са: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
18. UNESCO, *Cultural Industries*, Paris, 2006, преузето са: http://www.unesco.org/bpi/pdf/memobpi25_culturalindustries_en.pdf.
19. UNESCO, *Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen*, Paris, 2001, Преузето са: <http://whc.unesco.org/en/list/975>.